భగవద్గీతోక్తగుణవిచారణా

Table of Contents

గీతాశాస్త్రే చతుర్దశోఽధ్యాయః

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః ।
నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్ ॥ 5॥

తత్ర **సత్త్వం** నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్ ।
సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ ॥ 6॥

రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్ ।
తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్ ॥ 7॥

తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్ ।
ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత ॥ 8॥

సత్త్వం సుఖే సంజయతి **రజః** కర్మణి భారత ।
జ్ఞానమావృత్య తు **తమః** ప్రమాదే సంజయత్యుత ॥ 9॥

రజస్తమశ్చాభిభూయ **సత్త్వం** భవతి భారత ।
రజః సత్త్వం తమశ్చైవ **తమః** సత్త్వం రజస్తథా ॥ 10॥

సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ప్రకాశ ఉపజాయతే ।
జ్ఞానం యదా తదా విద్యాద్వివృద్ధం **సత్త్వమిత్యుత** ॥ 11॥

లోభః ప్రవృత్తిరారమ్భః కర్మణామశమః స్పృహా ।
రజస్యేతాని జాయన్తే వివృద్ధే భరతర్షభ ॥ 12॥

అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవ చ ।
తమస్యేతాని జాయన్తే వివృద్ధే కురునన్దన ॥ 13॥

యదా **సత్త్వే** ప్రవృద్ధే తు ప్రలయం యాతి దేహభృత్ ।
తదోత్తమవిదాం లోకానమలాన్ప్రతిపద్యతే ॥ 14॥

రజసి ప్రలయం గత్వా కర్మసఙ్గిషు జాయతే ।
తథా **ప్రలీనస్తమసి** మూఢయోనిషు జాయతే ॥ 15॥

కర్మణః సుకృతస్యాహుః **సాత్త్వికం** నిర్మలం ఫలమ్ ।
రజసస్తు ఫలం దుఃఖమజ్ఞానం **తమసః** ఫలమ్ ॥ 16॥

సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం **రజసో** లోభ ఏవ చ ।
ప్రమాదమోహౌ **తమసో** భవతోఽజ్ఞానమేవ చ ॥ 17॥

ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి **సత్త్వస్థా** మధ్యే తిష్ఠన్తి **రాజసాః** ।
జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛన్తి **తామసాః** ॥ 18॥

గీతాశాస్త్రే సప్తదశోఽధ్యాయః

యజన్తే **సాత్త్వికా** దేవాన్యక్షరక్షాంసి **రాజసాః** ।
ప్రేతాన్భూతగణాంశ్చాన్యే యజన్తే **తామసా** జనాః ॥ 4॥

ఆయుఃసత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః ।
రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారాః **సాత్త్వికప్రియాః** ॥ 8॥

కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః ।
ఆహారా **రాజసస్యేష్టా** దుఃఖశోకామయప్రదాః ॥ 9॥

యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితం చ యత్ ।
ఉచ్ఛిష్టమపి చామేధ్యం భోజనం **తామసప్రియమ్** ॥ 10॥

అఫలాకాఙ్క్షిభిర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే ।
యష్టవ్యమేవేతి మనః సమాధాయ స **సాత్త్వికః** ॥ 11॥

అభిసంధాయ తు ఫలం దమ్భార్థమపి చైవ యత్ ।
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి **రాజసమ్** ॥ 12॥

విధిహీనమసృష్టాన్నం మన్త్రహీనమదక్షిణమ్ ।
శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం **తామసం** పరిచక్షతే ॥ 13॥

దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం శౌచమార్జవమ్ ।
బ్రహ్మచర్యమహింసా చ శారీరం తప ఉచ్యతే ॥ 14॥

అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితం చ యత్ ।
స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే ॥ 15॥

మనః ప్రసాదః సౌమ్యత్వం మౌనమాత్మవినిగ్రహః ।
భావసంశుద్ధిరిత్యేతత్తపో మానసముచ్యతే ॥ 16॥

శ్రద్ధయా పరయా తప్తం తపస్తత్త్రివిధం నరైః ।
అఫలాకాఙ్క్షిభిర్యుక్తైః **సాత్త్వికం** పరిచక్షతే ॥ 17॥

సత్కారమానపూజార్థం తపో దమ్భేన చైవ యత్ ।
క్రియతే తదిహ ప్రోక్తం **రాజసం** చలమధ్రువమ్ ॥ 18॥

మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః ।
పరస్యోత్సాదనార్థం వా **తత్తామసముదాహృతమ్** ॥ 19॥

దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే ।
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం **సాత్త్వికం** స్మృతమ్ ॥ 20॥

యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః ।
దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్దానం **రాజసం** స్మృతమ్ ॥ 21॥

అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే ।
అసత్కృతమవజ్ఞాతం **తత్తామసముదాహృతమ్** ॥ 22॥

గీతాశాస్త్రే అష్టాదశోఽధ్యాయః

నియతస్య తు సంన్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే ।
మోహాత్తస్య పరిత్యాగ**స్తామసః** పరికీర్తితః ॥ 7॥

దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయాత్త్యజేత్ ।
స కృత్వా **రాజసం** త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥ 8॥

కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున ।
సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగః **సాత్త్వికో** మతః ॥ 9॥

సర్వభూతేషు యేనైకం భావమవ్యయమీక్షతే ।
అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి **సాత్త్వికమ్** ॥ 20॥

పృథక్త్వేన తు యజ్జ్ఞానం నానాభావాన్పృథగ్విధాన్ ।
వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి **రాజసమ్** ॥ 21॥

యత్తు కృత్స్నవదేకస్మిన్కార్యే సక్తమహైతుకమ్ ।
అతత్త్వార్థవదల్పం చ **తత్తామసము**దాహృతమ్ ॥ 22॥

నియతం సఙ్గరహితమరాగద్వేషతః కృతమ్ ।
అఫలప్రేప్సునా కర్మ **యత్తత్సాత్త్వికము**చ్యతే ॥ 23॥

యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహఙ్కారేణ వా పునః ।
క్రియతే బహులాయాసం **తద్రాజసము**దాహృతమ్ ॥ 24॥

అనుబన్ధం క్షయం హింసామనపేక్ష్య చ పౌరుషమ్ ।
మోహాదారభ్యతే కర్మ **యత్తత్తామ**సముచ్యతే ॥ 25॥

ముక్తసఙ్గోఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః ।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః కర్తా **సాత్త్విక** ఉచ్యతే ॥ 26॥

రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుర్లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః ।
హర్షశోకాన్వితః కర్తా **రాజసః** పరికీర్తితః ॥ 27॥

అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శఠో నైష్కృతికోఽలసః ।
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా **తామస** ఉచ్యతే ॥ 28॥

ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే ।
బన్ధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిః సా పార్థ **సాత్త్వికీ** ॥ 30॥

యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ ।
అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిః సా పార్థ **రాజసీ** ॥ 31॥

అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా ।
సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిః సా పార్థ **తామసీ** ॥ 32॥

ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేన్ద్రియక్రియాః ।
యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతిః సా పార్థ **సాత్త్వికీ** ॥ 33॥

యయా తు ధర్మకామార్థాంధృత్యా ధారయతేఽర్జున ।
ప్రసఙ్గేన ఫలాకాఙ్క్షీ ధృతిః సా పార్థ **రాజసీ** ॥ 34॥

యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ ।
న విముఞ్చతి దుర్మేధా ధృతిః సా పార్థ **తామసీ** ॥ 35॥

యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్ ।
తత్సుఖం **సాత్త్వికం** ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ ॥ 37॥

విషయేన్ద్రియసంయోగాద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్ ।
పరిణామే విషమివ తత్సుఖం **రాజసం** స్మృతమ్ ॥ 38॥

యదగ్రే చానుబన్ధే చ సుఖం మోహనమాత్మనః ।
నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం **తత్తామసము**దాహృతమ్ ॥ 39॥

భాగవతపురాణే తృతీయ స్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే ।
స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాం భావో విభిద్యతే ॥7॥

అభిసన్ధాయ యో హింసాం దమ్భం మాత్సర్యమేవ వా ।
సంరమ్భీ భిన్నదృగ్భావం మయి కుర్యాత్స **తామసః** ॥8॥

విషయానభిసన్ధాయ యశ ఐశ్వర్యమేవ వా ।
అర్చాదావర్చయేద్యో మాం పృథగ్భావః స **రాజసః** ॥9॥

కర్మనిర్హారముద్దిశ్య పరస్మిన్వా తదర్పణమ్ ।
యజేద్యష్టవ్యమితి వా పృథగ్భావః స **సాత్త్వికః** ॥10॥

తమోగుణః

యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితం చ యత్ ।
ఉచ్ఛిష్టమపి చామేధ్యం భోజనం **తామసప్రియమ్** ॥ 10॥

విధిహీనమసృష్టాన్నం మన్త్రహీనమదక్షిణమ్ ।
శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం **తామసం** పరిచక్షతే ॥ 13॥

మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః ।
పరస్యోత్సాదనార్థం వా **తత్తామసముదాహృతమ్** ॥ 19॥

అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే ।
అసత్కృతమవజ్ఞాతం **తత్తామసముదాహృతమ్** ॥ 22॥

నియతస్య తు సంన్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే ।
మోహాత్తస్య పరిత్యాగ**స్తామసః** పరికీర్తితః ॥ 7॥

యత్తు కృత్స్నవదేకస్మిన్కార్యే సక్తమహైతుకమ్ ।
అతత్త్వార్థవదల్పం చ **తత్తామసముదాహృతమ్** ॥ 22॥

అనుబన్ధం క్షయం హింసామనపేక్ష్య చ పౌరుషమ్ ।
మోహాదారభ్యతే కర్మ **యత్తత్తామసముచ్యతే** ॥ 25॥

అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శఠో నైష్కృతికోఽలసః ।
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా **తామస** ఉచ్యతే ॥ 28॥

అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా ।
సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిః సా పార్థ **తామసీ** ॥ 32॥

యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ ।
న విముఞ్చతి దుర్మేధా ధృతిః సా పార్థ **తామసీ** ॥ 35॥

యదగ్రే చానుబన్ధే చ సుఖం మోహనమాత్మనః ।
నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం **తత్తామసముదాహృతమ్** ॥ 39॥

అభిసన్ధాయ యో హింసాం దమ్భం మాత్సర్యమేవ వా ।
సంరమ్భీ భిన్నదృగ్భావం మయి కుర్యాత్స **తామసః** ॥8॥

తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్ ।
ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత ॥ 8॥

రజోగుణః

కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః ।
ఆహారా **రాజసస్యేష్టా** దుఃఖశోకామయప్రదాః ॥ 9॥

అభిసంధాయ తు ఫలం దమ్భార్థమపి చైవ యత్ ।
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి **రాజసమ్** ॥ 12॥

సత్కారమానపూజార్థం తపో దమ్భేన చైవ యత్ ।
క్రియతే తదిహ ప్రోక్తం **రాజసం** చలమధ్రువమ్ ॥ 18॥

యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః ।
దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్దానం **రాజసం** స్మృతమ్ ॥ 21॥

దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయాత్త్యజేత్ ।
స కృత్వా **రాజసం** త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥ 8॥

పృథక్త్వేన తు యజ్జ్ఞానం నానాభావాన్పృథగ్విధాన్ ।
వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి **రాజసమ్** ॥ 21॥

యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహఙ్కారేణ వా పునః ।
క్రియతే బహులాయాసం **తద్రాజసముదాహృతమ్** ॥ 24॥

రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుర్లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః ।
హర్షశోకాన్వితః కర్తా **రాజసః** పరికీర్తితః ॥ 27॥

యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ ।
అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిః సా పార్థ **రాజసీ** ॥ 31॥

యయా తు ధర్మకామార్థాంధృత్యా ధారయతేఽర్జున ।
ప్రసఙ్గేన ఫలాకాఙ్క్షీ ధృతిః సా పార్థ **రాజసీ** ॥ 34॥

విషయేన్ద్రియసంయోగాద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్ ।
పరిణామే విషమివ తత్సుఖం **రాజసం** స్మృతమ్ ॥ 38॥

విషయానభిసన్ధాయ యశ ఐశ్వర్యమేవ వా ।
అర్చాదావర్చయేద్యో మాం పృథగ్భావః స **రాజసః** ॥9॥

రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్ ।
తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్ ॥ 7॥

సత్త్వగుణః

ఆయుఃసత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః ।
రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారాః **సాత్త్వికప్రియాః** ॥ 8॥

అఫలాకాఙ్క్షిభిర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే ।
యష్టవ్యమేవేతి మనః సమాధాయ స **సాత్త్వికః** ॥ 11॥

శ్రద్ధయా పరయా తప్తం తపస్తత్త్రివిధం నరైః ।
అఫలాకాఙ్క్షిభిర్యుక్తైః **సాత్త్వికం** పరిచక్షతే ॥ 17॥

దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే ।
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం **సాత్త్వికం** స్మృతమ్ ॥ 20॥

కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున ।
సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగః **సాత్త్వికో** మతః ॥ 9॥

సర్వభూతేషు యేనైకం భావమవ్యయమీక్షతే ।
అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి **సాత్త్వికమ్** ॥ 20॥

నియతం సఙ్గరహితమరాగద్వేషతః కృతమ్ ।
అఫలప్రేప్సునా కర్మ **యత్తత్సాత్త్వికముచ్యతే** ॥ 23॥

ముక్తసఙ్గోఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః ।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః కర్తా **సాత్త్విక** ఉచ్యతే ॥ 26॥

ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే ।
బన్ధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిః సా పార్థ **సాత్త్వికీ** ॥ 30॥

ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేన్ద్రియక్రియాః ।
యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతిః సా పార్థ **సాత్త్వికీ** ॥ 33॥

యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్ ।
తత్సుఖం **సాత్త్వికం** ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ ॥ 37॥

కర్మనిర్హారముద్దిశ్య పరస్మిన్వా తదర్పణమ్ ।
యజేద్యష్టవ్యమితి వా పృథగ్భావః స **సాత్త్వికః** ॥10॥

తత్ర **సత్త్వం** నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్ ।
సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ ॥ 6॥

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి **గుణాః** ప్రకృతిసంభవాః ।
నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్ ॥ 5॥

నిర్గుణమ్

లక్షణం భక్తియోగస్య **నిర్గుణస్య** హ్యుదాహృతమ్ ।
అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే ॥12॥

స ఏవ భక్తియోగాఖ్య **ఆత్యన్తిక** ఉదాహృతః ।
యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణం మద్భావాయోపపద్యతే ॥14॥